

De meent, de wil en taal voor de natuur

AFSCHEIDSREDE PROF. DR. IR. WOUTER DE GROOT

afsc
heids-
redo

change perspective

Radboud Universiteit

AFSCHEIDSREDE

PROF. DR. IR. WOUTER DE GROOT

Wij denken vaak dat milieuproblemen zoals die van klimaat en biodiversiteit ontstaan omdat we wel het goede willen, maar het niet kunnen, omdat deze problemen zo complex en grootschalig zijn. Dat idee is misleidend. Het echte probleem is: we kunnen wel, maar we willen (blijkbaar) niet echt. Dit roept de

vraag op hoe echte wil om bijvoorbeeld iets voor de natuur te doen eigenlijk ontstaat. Is het vanwege de vele economische functies of juist de eigen waarde van de natuur?

Oude filosofie en nieuw onderzoek laten zien dat mensen echt in actie komen vanuit iets heel anders, namelijk verbondenheid. *Committed action* voor de natuur ontstaat omdat natuur betekenisvol is in een betekenisvol leven. Maar de taal om dat uit te drukken, de taal van verbondenheid en betekenis, is verdwenen uit de politieke sfeer. En daar zal het toch moeten gebeuren. Het is tijd voor een nieuwe taal voor de natuur.

Wouter de Groot was hoogleraar Milieuwetenschappen aan de Radboud Universiteit vanaf 1998. Hij deed onder meer onderzoek naar betrokkenheid van burgers bij milieumaatregelen, landgebruik, ontwikkelingslanden, milieufilosofie, ecosystem services en water management. De Groot was leider van het EU-project *Freude am Fluss* en van het EU-project *BIO-MOT (Motivation for biodiversity)*.

Radboud Universiteit

DE MEENT, DE WIL EN TAAL VOOR DE NATUUR

De meent, de wil en taal voor de natuur ¹

Rede uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar aan de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit op donderdag 12 november 2015

door prof. dr. ir. Wouter de Groot

¹ Met dank aan Luuk Knippenberg voor de vele ideeën, van sapiens tot demon.

Opmaak en productie: Radboud Universiteit, Facilitair Bedrijf, Print en Druk
Fotografie omslag: Bert Beelen

© Prof. dr. ir. Wouter de Groot, Nijmegen, 2015

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

*Mijnheer de rector magnificus, dames en heren,
zeer geachte toehoorders,*

In zijn laatste boek, *Sapiens*, beschrijft de historicus Yuval Harari de geschiedenis van onze mensensoort.. Aan het eind van het boek doet Harari een poging iets te zeggen over de toekomst van de mens op aarde. Erg vrolijk wordt hij daar niet. Onze soort is altijd voortgedreven geweest door het bevredigen van directe begeerten, zegt hij. Of deze drijfveer ons gelukkiger heeft gemaakt dan onze voorvaders is twijfelachtig, maar het is wel zeker dat wij nu op het punt zijn aangekomen dat de mensheid het lot van de hele aarde bepaalt ². Ook is wel zeker dat een voortzetting van directe behoeftebevrediging als centrale drijfveer voor ons collectief handelen³ de aarde tot een ruïne zal maken. We moeten nu voor het eerst, zegt Harari, iets nieuws uitvinden – niet om nog meer te gaan kunnen maar om iets anders te gaan willen. En daar zijn we helemaal niet goed in; daar ligt ons diepste probleem.

Postmoderne filosofen zeggen vaak dat de tijd van de grote verhalen voorbij is. Er zijn zoveel waarheden, kies er gewoon eentje en doe verder je ding. Daar gaan wij vanmiddag niet aan meedoen. Want iedereen die gewoon zijn ding doet, ook als wetenschapper, wordt ondertussen geregeerd door grote verhalen, bijvoorbeeld over ‘de economie’, de Islam, de wereld en je taak als mens.

Ook in de milieukunde hebben we verhalen die structuur geven aan wat wij als wetenschappers in de wereld zien. Alleen zijn veel milieukundige verhalen kleiner dan het verhaal van Harari, en daardoor komen ze uiteindelijk minder ver en diep uit. Ik zal u vanmiddag meenemen in een voorbeeld daarvan, en laten zien dat kritisch verder denken, richting Harari als het ware, vruchten afwerpt.

DE TRAGEDIE VAN DE MEENT EN DE OPLOSSINGEN DAARVOOR

Eén van de meest invloedrijke verhalen in de milieukunde heet de ‘tragedie van de meent’. Dat verhaal zegt: er waren eens twintig boeren met een gemeenschappelijke weidegrond (een ‘meent’ of ‘marke’ in het Nederlands, een ‘commons’ in het Engels). De eerste boer dacht: zal ik eens een extra koe op de weidegrond zetten? Voor de weidegrond is dat niet zo goed want er staan eigenlijk al te veel koeien op, maar die schade wordt verdeeld over ons alle twintig, en de opbrengsten van die koe zijn voor mij alleen! Dus doe ik die extra koe. De tweede boer dacht: zal ik eens een extra koe op de weidegrond zetten? Voor de weidegrond is dat niet zo goed want er staan eigenlijk al te veel

² We staan aan het begin van een nieuw geologisch tijdperk, het Antropoceen.

³ De term collectief handelen drukt uit dat het niet zo belangrijk is of wij als afzonderlijke mensen al of niet meer doelen hebben dan directe behoeftebevrediging. Het gaat er om wat wij doen in maatschappelijke daden en politieke besluitvorming.

koeien op, maar die schade wordt verdeeld over ons alle twintig, en de opbrengsten van die koe zijn voor mij alleen! Dus doe ik die extra koe. De derde boer dacht – nou ja, precies hetzelfde natuurlijk. Dus nemen alle boeren steeds maar extra koeien, totdat de weidegrond totaal is kaalgevreten – een ruïne to all zoals het meest geruchtmakende artikel over de tragedie van de meent het zei.⁴

Als je dit gedachtenexperiment eenmaal goed door hebt zie je de tragedie van de meent overall. Het zou voor de veiligheid van kinderen goed zijn als iedereen zijn kinderen met de fiets naar school bracht, maar voor mijn eigen kinderen is het natuurlijk extra veilig als ik ze met de auto breng – en dus brengt uiteindelijk iedereen ze met de auto. Ook op grote schaal speelt dit mechanisme. Een land als Jemen is nu al overbevolkt, in de zin dat een kleiner bevolkingsaantal een veel beter leven voor ieder mogelijk zou maken. Maar voor ieder Jeminitisch gezin afzonderlijk is het voordelig om veel kinderen te hebben – en dus zitten er over enkele decennia 50 miljoen mensen in een land vrijwel zonder water, vrijwel zonder landbouw, zonder industrie en tegen die tijd ook zonder olie, dus zonder geld om water of voedsel te kunnen kopen.⁵

Omdat de tragedie van de meent een universeel verschijnsel is, zijn er gelukkig ook veel tegenkrachten en mensen die over oplossingen hebben nagedacht. Ik noem er en paar.

Oplossing 1 zegt: als het inderdaad waar is dat mensen hun collectieve goederen niet goed kunnen beheren, dan kun je die goederen beter privatiseren. Geef iedere boer zijn eigen stuk land, dan zorgt hij wel dat dat stuk goed blijft. Voor de grote vraagstukken van het milieubeheer heeft deze oplossing echter geen betekenis. Je kunt niet iedereen een afzonderlijk stukje oceaan geven, een stukje klimaat, een stukje van de Oostvaardersplassen. Het milieu is meestal een onsplitsbaar collectief goed.

Oplossing 2 is het instellen van een sterke staat die die collectieve goederen voor ons beheert. Dat werkt vaak aardig, bijvoorbeeld als het gaat om schoon water of schone lucht in Nederland. Maar we hebben die staat natuurlijk niet gecreëerd voor dat milieubeheer; hij was er toevallig al, gecreëerd voor waterveiligheid, militaire verdediging en handel. De Nobelprijswinnaar Elinor Ostrom heeft in talloze publicaties⁶ laten zien dat lokale groepen soms wel in staat zijn om speciaal voor duurzaam beheer van lokale milieugoederen een collectief bestuur tot stand te brengen. Maar dat zijn dan wel relatief kleine milieu-

⁴ Garrett Hardin (1968). The Tragedy of the Commons. *Science* 162 (3859) 1243-1248

⁵ De staat, misschien wel het belangrijkste collectieve goed dat we hebben, is in Jemen nu al te gronde gegaan. Volgens Thomas Homer-Dixon (1999, *Environment, Scarcity and Violence*, Princeton University Press) is er een verband tussen oplopende milieuschaarste en geweld, omdat het steeds moeilijker wordt om de schaarste te verdelen en private belangen zich meester maken van de resterende hulpbronnen.

⁶ Zie bijvoorbeeld haar eerste boek: *Governing the Commons* (1990, Cambridge University Press).

goederen, bijvoorbeeld een lokale visserij of een irrigatiestelsel, waarover in een sociale microstructuur kan worden beslist. Grotere zaken, zoals het klimaat, de oceaan of de mondiale biodiversiteit, zijn veel te macro om de tendens van de tragedie van de meent te kunnen weerstaan. Dat komt onder andere omdat het instellen van een sterk bestuur op zich al een collectieve actie is.

Oplossing 3 zegt: als de schaal van een probleem te macro is om oplosbaar te zijn voor gewone mensen of kleine groepen, maak dan de actoren groot, en schep tussen die actoren een nieuwe microsfeer, bijvoorbeeld tussen staten. Deze oplossing kan zeer goed werken, zoals we bijvoorbeeld hebben gezien in de aanpak van het 'gat' in de ozonlaag of de visserij in de Noordzee. Ook voor het klimaat of de natuur zou het gemakkelijk zo kunnen gaan. Indien bijvoorbeeld de VS en China een grote klimaatovereenkomst zouden sluiten en daar ook echt achter zouden staan, dan zou iedereen na een tijdje moeten meedoen.

Oplossing 4 is een moderne aanvulling op oplossing 3. Die zegt: als staten van alles aan elkaar beloven en vervolgens toch in een tragedie van de meent wegzakken, dat wil zeggen dat ze op elkaar gaan zitten wachten om echt iets te gaan doen, vraag dan aan de rechter om de staten aan hun woord te houden. Rechters worden wat verrast door zo'n vraag. Ze doen immers niet aan politiek; ze doen uitspraken over individuele gevallen op basis van geldend recht. Maar zoals de zaak tussen Urgenda en de Nederlandse staat laat zien zijn internationale verdragen geldend recht, en is het klimaat - hoe groot ook - toch een individueel geval, en zijn rechters vaak verrassend consequent. De rechtbank in Den Haag heeft de staat bevolen om de uitstoot van broeikasgassen terug te brengen.⁷

Zo blijkt, zou je zeggen, dat we de tragedie van de meent goed kunnen tegengaan. Voor privatiseerbare gevallen hebben we oplossing 1, voor kleine gevallen oplossing 2, en voor grote gevallen oplossing 3 plus 4.

WAAROM GEBEURT ER DAN TOCH VEEL TE WEINIG?

Nou, zou je zeggen, dan zal het klimaatprobleem en het probleem van de steeds verder dalende biodiversiteit wel snel zijn opgelost. We hebben immers niet alleen goede middelen om dat te doen, maar ook duidelijke beleidsbeloften op mondiaal, Europees en nationaal niveau. Wat zien we echter in werkelijkheid? Kort samengevat: behalve voortdurend overleg en het voortdurend herformuleren van de doelstellingen gebeurt er eigenlijk niets, of in ieder geval veel en veel te weinig om de beleidsdoelstellingen te halen. Het centrale kenmerk van het klimaatbeleid en het natuurbeleid is de

⁷ Zie voor het volledige vonnis:

<http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2015:7145>

De staat is nu in beroep; blijkbaar is doen wat je belooft nog even wennen. Maar ook hogere rechters zijn vaak verrassend consequent, dus wie weet.

implementation gap, het enorme gat tussen wat we zeggen te willen en wat we werkelijk doen.

Een algemeen patroon om deze implementation gap te verklaren is een verwijzing naar beperkingen in implementatie-capaciteit. Er wordt dan gezegd: we willen wel, maar we kunnen niet. Vaak wordt dan gewezen op de tragedie van de meent: er zijn zoveel belangen, alles is zo gefragmenteerd, het is zo'n wicked problem, enzovoorts. Maar zoals we hierboven zagen kan dit niet kloppen; er zijn zelfs op mondiale schaal prima oplossingen voor deze tragedie. Andere keren wordt verwezen naar een gebrek aan kennis of technologie: er moeten meer modellen komen, meer technieken. Of er is helaas geen geld. Dat dit niet kan kloppen om de natuur in Nederland en Europa te redden zult u zelf wel aanvoelen; we weten heel goed hoe we dat kunnen doen, en het kost ongeveer niks, in vergelijking met andere beleidsterreinen. Maar zelfs voor het mondiaal klimaat is het diepe onzin. Eenvoudige instrumenten zoals een koolstofbelasting kunnen de markt prima aan het werk zetten, zoals het Internationale Monetair Fonds recent nog eens uitdrukkelijk zei⁸. Met bestaande technieken zoals koolstofafvang en -opslag, elektrificatie van transport en verwarming, de bekende duurzame technieken en wat schone atoomenergie erbij kunnen we de klimaatdoelen dan prima halen. En dat kost dan 3 procent van het bruto binnenlands product (bbp), ongeveer. In Nederland is dat een kwart van wat we besteden aan de gezondheidszorg. En op wereldschaal is de transitie naar fossielvrije energie betaalbaar omdat we dan in ieder geval niet meer de fossiele brandstoffen met belastinggeld hoeven te subsidiëren met - zoals we nu doen - het verbijsterende bedrag van 4000 miljard euro per jaar.⁹

De conclusie is: de implementation gap rond klimaat en natuur heeft niets van doen met dat we kunnen. Er geldt blijkbaar iets heel anders, namelijk: we willen wel, we hebben mooie doelen, maar we willen niet echt, tot nu toe. Dat er zo weinig gebeurt is geen probleem van capaciteit, maar een probleem van wil. Het is geen tragedie van de meent maar een tragedie van de wil.

Wie zijn, kun je je vervolgens afvragen, de acteurs in deze tragedie? Wie bedoel ik eigenlijk als ik zeg dat 'we' niet echt willen? In de eerste plaats is dat, klip en klaar, de overheid. In Nederland is dat een overheid die al jaren weet, bijvoorbeeld, dat zo ongeveer alle Europese burgers van de natuur houden (zie bijvoorbeeld ons eigen onderzoek *Visions of Nature*¹⁰), dat Europese burgers de natuur heel hoog op hun lijst van problemen hebben

⁸ Zie <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/enviro.htm>

⁹ Zie <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2015/new070215a.htm>

¹⁰ Zie bijvoorbeeld Mirjam de Groot, Martin Drenthen, Wouter T. de Groot (2011), *Public Visions of the Human/Nature Relationship and their Implications for Environmental Ethics*, *Environmental Ethics* 33 (1), pp 25-44

staan (zie bijvoorbeeld de Eurobarometer¹¹) en dat Europese burgers in grote meerderheid de overheid aanwijzen als de logische drager van eerste verantwoordelijkheid voor het collectieve goed dat de natuur nu eenmaal is (zie bijvoorbeeld recent onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving, PBL¹²). Een overheid die vervolgens niet thuis geeft. Die over het klimaat en de natuur tegen de burgers zegt: 'Een beter milieu begint bij jezelf!', oftewel: doe het zelf maar, gaat u zelf maar nationale parken stichten, of koolstof afvangen bij de energiecentrales, of ophouden met die 4000 miljard euro subsidie op fossiele brandstoffen. Een overheid ook die - bevangen door het economisch denken - vertelt dat natuur toch vooral leuk plezier moet verschaffen of economisch nut moet hebben. Waarom zou je haar anders willen bewaren, toch? Ik zal hier verder kort over zijn. Stemt u volgende keer alstublieft niet op deze immorele club.

Ik zeg hier verder niets over omdat er ook een dieper aspect in de tragedie van de wil meespeelt, een aspect dat niet allen de overheid maar ook onszelf, als burgers, tot acteurs in de tragedie maakt, en daarom voor vanmiddag interessanter is. Een eerste idee van wat hier zou kunnen spelen krijgen we als we een blik slaan op enkele andere collectieve goederen dan natuur en klimaat. Bijvoorbeeld het onderwijs, het leger, de politie, de gezondheidszorg, het rechtstelsel, de sociale zekerheid, de waterveiligheid. Zoals Abram de Swaan heeft laten zien¹³ speelt ook hier steeds die tragedie van de meent. En het kost ook heel wat meer dan 3 procent van het bbp om die collectieve goederen op te bouwen. Maar we doen het wel, zonder implementation gap. Typerend is hier een overheid die wel de eigen verantwoordelijkheid neemt en het economisch denken in zekere mate afweert – we zullen toch zelden horen zeggen dat een goed leger bij onszelf begint of dat bejaarden toch vooral plezier moeten verschaffen of economisch nut moeten hebben. Hoe komt dat? Ik denk door twee factoren. Ten eerste worden deze collectieve goederen gedragen door een vanzelfsprekend gevoel van verbondenheid tussen de burger en dat goed. Verbondenheid met hun eigen lijf en eigendom (gezondheidszorg, waterveiligheid, politie, recht,), hun kinderen (onderwijs,), hun ouders en hun naasten (sociale zekerheid, sociale woningbouw, volksgezondheid,). Ten tweede valt het op dat in de geschiedenis van opbouw van deze sectoren de burgers er steeds in slaagden hun gevoel van verbondenheid tot expressie te brengen op collectief niveau. Het private gevoel van verbondenheid poli-

¹¹ TNS Political & Social (2013). Attitudes towards biodiversity Flash Eurobarometer. Brussels: European Commission. Ook op http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_379_en.pdf. Voor extra informatie uit 2015, zie Special Eurobarometer 436, <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2091>

¹² Hans Farjon, Arianne de Blaeij, Tineke de Boer, Fransje Langers, Janneke Vader en Arjen Buijs (in prep.), Citizens' Images and Values of Nature in Europe: A survey in nine EU Member States. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

¹³ Abram de Swaan (1989). Zorg en de staat. Uitg. Bert Bakker

tiek te maken dus, in maatschappelijke strijd of maatschappelijke zelfwerkzaamheid (eigen waterschap maken, eigen ziekenfonds maken, eigen zuil maken, enzovoorts).

Misschien zit hier wel de sleutel om te begrijpen waardoor het met natuur en klimaat tot nu toe zo anders gaat. En om te begrijpen hoe het beter kan. Dat idee gaan we nu verder verkennen.

DE WIL -1: VERLANGENS

We willen wel maar we willen niet echt, dat was zoals we zagen het oorzakelijk patroon achter het falen van het klimaatbeleid en natuurbeleid. Blijkbaar zijn er twee soorten willen, kun je hieruit concluderen. Voorlopig noem ik die twee: verlangens of begeerten enerzijds en echt willen, of je inzetten voor iets anderzijds.

Verlangens en begeerten hebben betrekking op alle dingen die we willen vanwege het direct nut, of het plezier, geluk of gezondheid die ze geven. Als je het negatief wilt zeggen zijn het begeerten en eigenbelang. En als je ze mooi wilt verbinden aan klassieke filosofie kun je ze noemen: hedonistische waarden. Op dit punt terugkijkend naar de tragedie van de meent ontdekken we dat het precies deze waarden zijn die de tragedie veroorzaken. Iedere boer wil graag een extra koe want dan heeft hij meer melk, meer geld. En als we kijken naar wat er is ontwikkeld aan oplossingen voor die tragedie (privatisering, sterke overheid en dergelijke), dan zien we daar eigenlijk precies dezelfde waarden terug, alleen hier en daar geholpen door een extra steuntje, dat we meestal 'sociale normen' noemen. Sociale normen vertellen ons dat we soms wat meer moeten doen dan wat direct nut heeft, zoals je mooi aankleden voor een afscheidsrede of lid worden van Natuurmonumenten.

Dit pakketje van direct nut en sociale normen brengt ons als het gaat om klimaat en natuur lang niet ver genoeg. Harari stelt in zijn verhaal over homo sapiens dat de jacht op directe behoeftebevrediging precies de wil is geweest die nu volstrekt onvoldoende blijkt om de aarde te redden. Zo zien we dat het verhaal over de tragedie van de meent een te klein verhaal is, een verhaal dat - ook als je de oplossingen van de tragedie toevoegt - uiteindelijk blijft steken in zijn ongereffecteerde eerste aanname, die is dat het de boeren op de meent alleen om meer koeien, meer geld is te doen.

Nou goed, zult u nu misschien denken, blijkbaar moeten we het allemaal wat harder gaan willen, meer ons best doen. Dat is waar, maar het zegt nog te weinig. De drang naar directe behoeftebevrediging zit ingebakken in de hele evolutie van homo sapiens en laat zich niet zomaar verslaan. Dus gaan we nu dieper zoeken naar wat die 'echte wil' zou kunnen zijn. Van nu af laten we de klimaatproblematiek rusten en concentreren we ons op het vraagstuk van de natuur.

Laten we dan om te beginnen eens kijken in wat in het natuurbeleid wordt aangegeven als redenen om de natuur te willen behouden. In de Europese Unie en Nederland krijg je dan een duidelijk antwoord: we doen het, zeggen de beleidsstukken, (1) vanwege de enorme instrumentele, economische waarde die de natuur heeft (natuur is leuk en nut-

tig), en (2) vanwege de eigen waarde ('intrinsieke waarde') van de natuur, los van de instrumentele waarde. Dat lijkt een mooi compleet setje: instrumentele ('extrinsieke') waarde plus intrinsieke waarde. Ons eigenbelang plus het belang van de natuur zelf. Hedonistische waarde plus morele waarde. Wat meer kan er zijn? Maar toch zie je dat dit niet zal gaan werken. Want die twee zijn alleen een herhaling van wat we al zagen bij de tragedie van de meent en haar reparaties: direct nut plus sociale normen. Op dit punt aangekomen wordt een analyse relevant die de filosoof Nolt, in gesprek met Aristoteles, eens heeft geschreven over wat hij noemde: de stap van Good naar Ought¹⁴. Good betekent hier de erkenning van een morele waarde, bijvoorbeeld de intrinsieke waarde van de natuur. Die erkenning brengt ons niet tot handelen, zegt Nolt. Het gevoel van Ought, het gevoel van echt iets te moeten gaan doen, ontstaat pas als er nog wat anders is. En dat andere is een gevoel van verbondenheid met die morele waarde. Ah, die kennen we al. We noteren haar voor later.

Laten we in de tweede plaats eens kijken wat de wetenschap te melden heeft over echt willen. In de economie natuurlijk, want dat is de wetenschap van het kiezen. Wat lezen we dan? Mensen hebben een wil, bestaande uit preferenties, en om tot een keuze te komen brengen mensen die preferenties in in afwegingen die steeds de bevrediging van de som van die preferenties maximaleren. Wij zijn een soort robotjes met maar één abonnement, op de Consumentengids. Dat is de rationele keuzetheorie. Vaak doen mensen wel wat anders, weten veel economen, maar dat is dan irrationeel en daar houden wij economen ons niet mee bezig. Beetje rare wetenschap, zou u glimlachend kunnen denken. Economen kunnen zich echter niet voorstellen dat iets anders dan nutsmaximalisatie nastrevenswaard zou kunnen zijn. In een onderzoek dat wij dit jaar hebben gedaan is een aantal stellingen voorgelegd aan vooraanstaande economen in Europa. Stellingen vóór het financieel waarderen van de natuur als het centrale middel om tot besluitvorming over de natuur te komen. Stellingen dus die uitdrukken dat als een parkeerplaats meer nut heeft dan natuur, de natuur beter weg kan. Daarnaast waren er stellingen over de risico's en beperkingen van dat soort denken. Vrijwel zonder uitzondering bleken de economen het eens over alle stellingen ten gunste van financiële waardering, en tegen alle stellingen die wijzen op de risico's daarvan¹⁵. Gaat uw glimlach al voorbij? Dit is de wetenschap die opeist te weten wat voor ons allen goed is.

Er is nog een andere wetenschap die over kiezen gaat. Dat is de sociale psychologie. Het centrale concept is daar: attitudes. Een attitude drukt uit wat je waardeert, wat je leuk vindt. Vrijwel gelijk aan preferentie dus. En die attitudes komen dan terecht in een keuze-

¹⁴ John Nolt (2006), The Move from Good to Ought in Environmental Ethics. *Environmental Ethics* 28(4), 355-374.

¹⁵ Jeroen Admiraal et al., The Polarization of Opinion Surrounding Economic Valuation of Biodiversity. Ingediend bij *Ecological Economics*

model, bijvoorbeeld de Theory of Planned Behavior. Die is net iets ingewikkelder dan de rationele keuzetheorie, maar volgt vrijwel hetzelfde principe. En dan merkt de sociale psychologie op dat er vaak een enorme kloof is tussen attituden en wat mensen echt doen: de attitude-behavior gap. Dit is niets anders dan de implementation gap in het natuurbeleid: we willen wel maar doen bijna niets. Rob Holland, hier uit Nijmegen, heeft een keer aangetoond dat er grote verschillen bestaan in wat hij attitudesterkte noemde. De meeste attitudes zijn zwak en genereren geen gedrag. Sterke attitudes doen dat wel¹⁶. Maar hoe die eruit zien, en hoe die tot stand komen, dat zei hij er niet bij. Ook van de sociale psychologie leren we dus uiteindelijk niet veel over wat echt willen is.

Aan de randen van die disciplines vinden we natuurlijk ook wetenschappers die kritisch staan tegenover de rationele keuzetheorie. Bijvoorbeeld Jon Elster, die zegt dat juist de grote keuzes die mensen maken niet veel van doen hebben met preferenties en maximalisatie van nut¹⁷. Maar waarmee die dan wel te maken hebben kan hij niet vertellen. Een andere boeiende figuur is Daniel Kahneman, die prachtige proefjes heeft gedaan die aantonen dat wij zelfs in onze kleine keuzes nauwelijks rationeel zijn¹⁸. Maar over de grote keuzes, dat echte willen dus, spreekt hij niet.

U bent nu misschien een beetje teleurgesteld over het resultaat tot nu toe. U weet nog steeds niet waarom mensen echt iets gaan willen, echt iets gaan doen, bijvoorbeeld zich inzetten voor de natuur. Daarom ga ik het u nu snel vertellen.

DE WIL -2: IN EEN GOEDGEVORMD LEVEN

Mijn onderzoeksgroepje in Nijmegen heeft vier jaar lang leiding gegeven aan een Europees onderzoek, BIOMOT, naar wat mensen beweegt tot echte inzet voor de natuur. Er zijn onder andere lange interviews gehouden met 105 mensen in zeven landen, allen gekozen vanwege hun grote inzet voor de natuur; 105 natuurhelden zagezegd. Dat doen ze in allerlei sectoren, zoals in de civil society, het bedrijfsleven, het onderwijs of de overheid.

Je kunt zulke interviews formeel analyseren, met coderingen van kernwoorden en dergelijke. Je kunt ze ook gaan lezen, in een poging het verhaal als geheel te vatten. En weer opnieuw lezen, net zolang tot er iets oprijst van wat je aanvoelt als een soort geheime sleutel voor wat deze mensen beweegt. Wat er dan uit komt is het volgende.

Ten eerste: natuurhelden worden niet gedreven door hedonistische waarden. Uiteraard is natuur van belang voor de economie en gezondheid, uiteraard is het prettig om in

¹⁶ Rob Holland, Bas Verplanken en Ad van Knippenberg (2002), On the nature of attitude-behavior relations: the strong guide, the weak follow. *European Journal of Social Psychology* 32(6), 869-876.

¹⁷ Jon Elster, *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

¹⁸ Daniel Kahneman, *Ons feilbare denken*. Business Contact, 2012.

de natuur te zijn, en uiteraard is het ook fijn om dingen samen te doen met andere mensen, maar het zijn geen centrale drijfveren. Dat geldt ook voor de morele, intrinsieke waarde van de natuur. Natuurlijk is die waarde er, maar die is abstract, zij beweegt ons niet. Wat de natuurhelden in beweging brengt is hun verbondenheid met de natuur. In de interviews zien we die verbondenheid vaak terug in de vorm van een soort homecoming, een hervinding in het volwassen leven van de natuur en vooral de natuurervaringen van de jeugd¹⁹. Dat is wat hun de energie geeft.

In zekere mate hoeft deze eerste bevinding niet te verbazen. We zijn verbondenheid al tegengekomen als centraal kenmerk van sectoren zonder implementation gap, en als de kracht die Good omvormt tot Ought. Ook een onderzoeker als Susan Fiske noemt de behoefte aan verbondenheid als de meest basale sociale behoefte die mensen hebben²⁰.

Ten tweede bleek uit de interviews dat die verbondenheid met de natuur wordt gezet, als een steen in een ring als het ware, in het verhaal van een zinvol, betekenisvol, goed gevormd leven. Het leven dan niet gezien als de verzameling van allerlei dingen die je al of niet goed doet, maar het leven als enkelvoudig object, een object van bouwen, koesteren, toewijding, reflectie en doorvertellen. Het is in dat kader dat de grote keuze voor de natuur, het echte willen, tot stand komt.

Vandaar de centrale conclusie van dit onderzoek: Committed action for nature, echt willen voor de natuur dus, ontstaat door verbondenheid met natuur als betekenisvol in een goed gevormd leven. Dat is de geheime sleutel.

We hebben deze heel kwalitatieve conclusie ook een beetje kwantitatief kunnen testen in een mooi stukje Popperiaanse wetenschap²¹. Ook hebben we met de 105 respondenten een ordinale ranking exercitie gedaan met kaarten waarop motivaties geschreven stonden, zoals 'intrinsieke waarde', 'sociaal nut', 'plezier om samen te werken met andere mensen' en 'betekenisvol leven'. Deze bevestigden het beeld²². De kleine oefening met de kaarten wordt door collega Van den Born soms herhaald met andere groepen, met als vraag: waarom doen jullie eigenlijk iets voor de natuur? Of ook: waarom studeren jullie kunstwetenschap? Pak je favoriete kaarten maar. Steeds is 'betekenisvol leven' de

¹⁹ Wouter T. de Groot, Marino Bonaiuto, Tom Dedeurwaerdere en Luuk Knippenberg (2015). A Theory of Committed Action for Nature; key outcomes of the BIOMOT project. Nijmegen: Radboud University. Ook op de website: www.biomot.eu

²⁰ Susan Fiske (2010). Social beings: Core motives in social psychology. Hoboken: Wiley.

²¹ Wouter T. de Groot, op.cit, p. 14

²² Wouter T. de Groot, op. cit., p. 13

meest gekozen kaart. Dat echte willen, die echte keuzes, daarvoor gebeuren ze.²³

EU-DEMON-IA

‘Goedgevormd leven’ is een term die ik gebruik voor wat meestal betekenisvol leven wordt genoemd, of zinvol leven, of het goede leven, in het Engels the good life, meaningful life, worthwhile life. Mijn term associeert niet met het zwitserlevengevoel van pensionado’s op een jacht, en suggereert ook niet dat een leven succesvol moet zijn om goed te zijn. Maar welke term je ook gebruikt, het belangrijkste om te zien is dat het goedgevormde leven iets anders is dan voortdurend geluk. Een goedgevormd leven heeft ups en downs, falen en overwinnen, aarzelen en kiezen, en is toch goedgevormd.

Natuurlijk zijn wij niet de enigen geweest die dit zomaar hebben ontdekt. Zoals wel vaker voorkomt in milieuland hebben mensen in de praktijk, min of meer onbewust, al een klank opgevangen van de kerkklok voordat de wetenschappers komen uitleggen dat er ergens een toren staat. In de Metro van precies een maand geleden lasen we dat je op excursie kon met het Zeeuws Landschap: drie uur lang ‘modderen en ploeteren door het Verdrongen Land van Saeftinghe’. Drie uur lang in de kou, regen, blubber, dat is geen aanbod van drie uur prettig consumptief geluk, maar van een ervaring voor het leven, inclusief de ups en downs. Ook het Fryske Gae doet een aanbod in deze advertentie: een middag snoeien en zagen met de boswachter. Praktijkmensen weten dat een goed leven niet alleen bestaat uit leuke consumptie maar ook uit productie, goed werk.

In de sociale psychologie bestaat een onderzoeker, Arie Kruglanski, die dacht: ik ga nu eens een grote keuze onderzoeken, in plaats van steeds die kleintjes waar mijn vakgebied het meestal over heeft. Hij koos de keuze om zelfmoordterrorist te worden. En hij vond: mensen kunnen kiezen voor deze wel zeer extreme vorm van committed action als resultaat van een quest for significance, een zoektocht om hun leven betekenis te geven²⁴. Ook hier dezelfde sleutel dus.

²³ Een goede aanwijzing dat verbondenheid en een goedgevormd leven ook een sleutelrol spelen bij minder radicale keuzes voor de natuur en heel andere actoren is gevonden door Lokhorst et al. (2014). Zij onderzochten waarom boeren in Nederland meewerken aan omzetting van een deel van hun land in natuurgebied. Zij vonden als sleutelfactoren: de mate waarin boeren dachten betekenisvol te kunnen bijdragen, de mate van verbondenheid met de natuur en de mate waarin bescherming van natuur iets is dat deel is van jezelf. Dit vertalend naar onze terminologie kunnen we factor 1 en factor 3 zien als natuur als betekenisvol in een goedgevormd leven. Factor 2 is de verbondenheid die we al kenden. (Anne Marike Lokhorst, Céline Hoon, Rob le Rutte en Geert de Snoo (2014), There is an I in nature; The crucial role of the self in nature conservation. Land Use Policy 39, 121-126)

²⁴ Arie W. Kruglanski, Xiaoyan Chen, Mark Dechesne, Shira Fishman and Edward Orehek (2009), Fully Committed: Suicide Bombers’ Motivation and the Quest for Personal Significance. Political Psychology 30(3), 331-357.

Een paar weken geleden stuitte ik toevallig op het vuistdikke proefschrift van Peter Abspoel met als titel 'Zingeving in het Westen', dat ook helemaal over deze materie gaat. Abspoel ziet traditionele zingeving, die hij voorstelt als iets universeel menselijks, als de basis waarop ieder zinvol, voltooibaar leven berust. Een kernbegrip daarin is de noodzaak om een voorstelling te kunnen maken en vertellen van de wereld als een toewijdingswaardige wereld. In ons BIOMOT-onderzoek zien we iets dergelijks ook terug, in de vorm van cognitieve epifanieën die veel van onze geïnterviewden over de natuur hebben gehad – ogenblikken waarin wereld en natuur gezien worden als definitief toewijdingswaardig.

Het idee van het goedgevormde leven vinden we ook terug aan het einde van het boek over homo sapiens van Harari, waarin hij zich afvraagt wat er gesteld kan worden tegenover die drift van de mens naar directe behoeftebevrediging. Hij vindt dan het betekenisvolle leven als de belangrijkste kandidaat om de menselijke energie te richten op iets anders dan de voortdurende jacht op consumptief geluk, een jacht die uiteindelijk de aarde verwoest.

Wat een goed gevormd leven betekent is het mooist uitgelegd door de oude Grieken – alweer die Aristoteles. Hun woord ervoor is eudemonia. Daarin betekent de 'eu' aan het begin 'goed', net als in 'economie' of 'ecologie'. Maar 'demon' betekent niet 'leven' zoals je misschien zou verwachten omdat het over het goede leven gaat. 'Demon' is letterlijk jouw demon, jouw eigen kleine godje dat naast je staat als je voor de spiegel staat en je je afvraagt of je eigenlijk goed bezig bent, en dat zacht fluistert: misschien wel niet Eudemonia betekent dus zoiets als: een goede relatie hebben met je demon. Grappig in dit verband is dat er in West-Europa meer mensen geloven in engelen dan in God; die demon, die kennen we nog wel een beetje.

Al deze overeenstemmingen, van Aristoteles tot aan de Metro, betekenen natuurlijk niet dat alles pais en vree is in eudemonialand. Abspoel onderscheidt naast de traditionele zingeving bijvoorbeeld ook het strijdersethos en het christendom, om vervolgens fel van leer te trekken tegen dat strijdersethos. Dat zouden wij vanuit het BIOMOT-onderzoek nooit doen; onze 105 natuurhelden hebben natuurlijk juist veel van dat strijdersethos in zich. Een verklaring is mogelijk dat Abspoels model van het strijdersethos geënt is op extreme versie van dat ethos, waarin ongebreidelde strijd op zich doel van het leven wordt. Daar hadden de oude Grieken geen last van. Een ander voorbeeld is Harari, die uiteindelijk het goede leven ziet als een collectieve illusie. Ook hier doen de oude Grieken het misschien wel beter. Hun demon is niet een maatschappelijk maaksel maar een godje, een kleine maar levende verbinding met het transcendente.²⁵

²⁵ Abspoel zoekt oplossingen voor het probleem van het menselijk leven in het Christendom, maar dan niet in het mystieke idee van éénwording met het transcendente, met God. Abspoel stelt dat het probleem van het leven uiteindelijk onoplosbaar is, en dat het daarmee ook een probleem van God wordt. Hij kan niet een mystieke deur naar hemzelf openzetten, want het pad van het menselijk leven sluit helemaal niet aan bij die deur. Zijn ontferming is dat hij iemand stuurt, zijn demon zou je haast zeggen, die in dit probleem naast ons staat. Deze conclusie is opvallend congruent met wat in de milieufilosofie, onder andere door mijzelf, geschreven is tegen Deep Ecology als streven naar éénwording met de natuur, en voor een vormgeving van partnerschap met de natuur.

U ziet, de exploraties zijn nog lang niet uitgeput. Maar het algemene beeld is wel heel duidelijk: in de verbondenheid van de natuur, en betekenisvolle inpassing daarvan in goedgevormde levens, vormt zich de energie voor echte inzet voor de natuur in de civil society, in het bedrijfsleven en in de overheid, en dus ook voor het overwinnen van de implementation gap in het natuurbeleid. Het is tijd voor een beetje eu-de-mania.

BEVORDEREN

Nu rijst de praktische vraag op hoe we dit alles, bijvoorbeeld die verbondenheid, kunnen bevorderen in de samenleving. Ik zal daarover slechts een paar dingen zeggen. Het zijn enkele kleine reflecties en een wat diepere boodschap.

Om mee te beginnen: dierentuin Artis geeft de dieren geen naam meer. De nieuwe boreling moet 'giraffe' heten net als zijn moeder, en geen persoonsnaam krijgen zoals Giri of Raffe of zo. 'Het zijn wilde dieren', houdt de directie ons voor. De giraffe is een soort, en dat verhaal moeten wij als dierentuin vertellen. Echter, wie verbondenheid met de natuur voor zich stelt als centraal concept maakt een heel andere analyse. Mijn kinderen geven bijvoorbeeld namen niet alleen aan opgesloten giraffes maar zelfs aan wilde dieren, wilde dieren die ze individueel kennen. Op vele avonden komen bij ons Bart en Liza langs, twee wilde zwanen die - goede economen als ze zijn - bij ons een beetje komen nutsmaximaliseren door te bedelen om een oude boterham. 'Kijk pappa, die met die wat hogere veren, dat is Bart!'. Van de directie van Artis moet ik nu zeggen: 'Foei kinderen, we moeten ze als soort zien'. Maar de persoonsnaamgeving is een uitdrukking van verbondenheid, en dat is wat energie voor de natuur maakt. De *raison d'être* van Artis is niet dat ze verhalen over soorten kan vertellen. Dat kunnen scholen ook. Waarom we Artis hebben is omdat er verbondenheid gevormd wordt, tussen duizenden kinderen, moeder Giri, baby Raffe, en via die met de hele soort en de wereld. Een wereld die daardoor gaat bestaan als toewijdingswaardig.

Zijn er misschien meer algemene manieren, los van Bart, Liza, Giri en Raffe, om verbondenheid met de natuur te bevorderen? Om te beginnen een opsteker: verbondenheid met de natuur, liefde voor de natuur, of bio-*philia* zoals sommige wetenschappers zeggen, is per mens verschillend, maar ook iets dat alle mensen delen, lijkend op Fiskes aangeboren behoefte aan sociale verbondenheid. Dus het eerste dat we moeten doen is er voor zorgen dat het gevoel van verbondenheid niet wordt overwoekerd, door overbezorgde ouders bijvoorbeeld, of over-rationele leerprocessen op scholen.

En daarna is het van belang om de verbondenheid met de natuur te voeden. De resultaten van BIOMOT en ander onderzoek laten zien dat daarin vele factoren meespelen, die je kunt samenvatten in de trefwoorden 'jeugd en deugd'. In de jeugd van de natuurhelden van BIOMOT zitten bijna altijd veel ervaringen in de natuur, en de meest significante ervaringen ontstaan meestal zonder ouders in de buurt. Tegenwoordig moeten we allemaal gaan quality timen met de kids, maar achteraf blijkt de belangrijkste quality time te ontstaan als de kinderen zelfstandig in de sloot vallen en de moeder daarna niet met-

een komt toesnellen. Dat wetende mag 'jeugd' heel breed worden opgevat, ook als een reprise van wat mensen in hun jeugd hadden moeten doen. Baggeren door het Land van Saeftinghe bijvoorbeeld, of - zoals een deelnemer aan Het Pad, - waarover later meer, eens zei: 'Ik deed nu, in mijn eentje in de natuur, dingen die ik in mijn jeugd nooit durfde'.

Het deugd-gedeelte van de slogan 'jeugd en deugd' heeft ook iets te maken met die natuurhelden van BIOMOT. In de deugdenethiek wordt benadrukt dat mensen hun leven vormgeven, zinvol maken, door de verhalen van en over de voorbeeldig deugdzamen, de helden. Een grappig bewijs hiervoor is dat een onderzoeker van BIOMOT, naar aard een zeer bescheiden iemand, op een gegeven ogenblik zoveel interviews voor BIOMOT had gedaan, dat ze opeens bedacht: waarom kan ik dit zelf niet? Toen ging ze wat bellen met deze en gene, en nu is ze tot haar eigen verbazing oprichter en leider van WikiWolf, een NGO die werkt voor wolven en schaphouders in Duitsland.

Een andere reflectie vormt zich rond de doelen van het natuurbeleid. Ik heb al aangegeven dat mijns inziens de twee grote argumenten die nu gelden voor dat beleid, de hedonistische waarde en de intrinsieke waarde van de natuur, niet voldoende zijn. De verkenning van vandaag pleit voor de opname van een derde waarde van de natuur in het natuurbeleid. De eudemonische waarde, zoiets als 'Wij beschermen de natuur ook omdat de natuur betekenisvol is in het leven van mensen, gemeenschappen en culturen'. In de trias die dan ontstaat levert de hedonistische waarde goede argumenten naar economen, de gezondheidszorg, enzovoorts. De intrinsieke waarde van de natuur versterkt die argumenten dan, maar heeft ook een andere functie: erkenning van de intrinsieke waarde van de natuur voedt de voorstelling van de natuur als deel van een toewijdingswaardige wereld, en legt daarmee een basis voor de derde, eudemonische waarde. Erkenning van die derde waarde verandert natuurlijk niet meteen de praktijk, maar geeft wel een nieuw richtpunt voor beleidsmakers en een aanknopingspunt voor vele bottom-up acties, waarover later meer.

Ambtenaren in Den Haag en Brussel kijken naar de wereld (hopen we) en ontdekken dan verbonden mensen, mensen die echt iets willen met en voor de natuur. In de zorgsector willen mensen iets gaan doen met stedelijke bijenteelt voor ex-verslaafden; in de landbouw willen boeren samen met burgers iets gaan doen voor natuurbeheer; aan de universiteit willen wetenschappers een wandelpad ontwikkelen dat niet op de kaart staat en juist daardoor maximaal helpt tegen chronische depressie (dat waren wij toevallig). Hoe kan het beleid zulke impulsen van verbondenheid stimuleren? Door ze ruimte, ondersteuning en wat startgeld te geven, natuurlijk. Maar wat is een niet-regelende, ruimtegevende ambtenaar? Dat is soms erg wennen. Gelukkig zijn er tegenwoordig vele beleidsinitiatieven die juist dat proberen. Die initiatieven gaan meestal in twee stappen. De eerste is dat de overheid haar collectieve verantwoordelijk neemt en weet wat zij wil (daar ben ik erg voor zoals u weet). Stap twee is dan dat de overheid dat niet vervolgens zelf gaat regelen maar criteria vastlegt, een potje geld ernaast zet en dan roept: kom maar op, verbonden mensen! Dat patroon zie je bijvoorbeeld in het LEADER-programma van de EU

voor plattelandontwikkeling. En in de Green Deals in Nederland, waar ook dat Pad van ons een plaatsje vond. Een laatste voorbeeld komt uit het waterbeleid, traditioneel een pure staatszaak. In het programma Ruimte voor Rivieren heeft de Rijksoverheid gezegd: dit zijn de rijksdoelen en de rijksplannen – maar als u het regionaal beter kunt (meer doelen dienen, meer draagvlak, etc.), dan wisselen wij ons plan in voor het uwe. Ook dat heeft veel energie losgemaakt²⁶, onder andere in het project Waalweelde dat door mijn afdeling is geïnitieerd en door de provincie is overgenomen. Goed nieuws dus op dit front, al is er nog veel te leren.²⁷ Invoering van de bovengenoemde derde waarde in het natuurbeleid zal deze beweging zeker kunnen versterken.

Ook breder in de samenleving is er in dit verband een cultuurverandering gaande. Terwijl we vroeger vooral hoorden: ‘doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg,’ moet iedereen tegenwoordig vooral innovatief zijn en zijn passie vinden.²⁸ Hoewel deze afwaardering van de traditionele en christelijke zingeving ten gunste van het strijdersethos mogelijk grotendeels is ingegeven door de angst om economisch te verliezen van China, levert het wel een gunstige achtergrond voor mensen met een passie, bijvoorbeeld een passie voor de natuur.²⁹

MAAK HET MAATSCHAPPELIJK

Naast al deze kleine reflecties heb ik ook een diepere aanbeveling voor mensen die echt wat voor de natuur willen. Aan iedereen in de milieuwereeld is geleerd: Think globally, act locally. Wat betekent dat eigenlijk? Ten eerste dat wij ons denken vooral moeten richten op grootschalige problemen (think globally). Maar waarom? Problemen met de natuur kan je vaak lokaal prima zien, en het is vaak met die lokale natuur, in ons eigen landschap, dat we ons het meest verbonden voelen. Als mensen alleen maar mogen denken aan grootschalige natuur, in globale termen als ‘biodiversiteit’, haal je veel ver-

²⁶ Iemand uit de praktijk van het waterbeheer vertelde me dat de werkelijkheid iets ingewikkelder werd, maar toch geheel in de geest van dit beleidsvoornemen.

²⁷ Zoals iemand uit de overheid het laatst tegen me zei: we moeten nog veel doen aan onze stijl van regelgeving en formats van verantwoording.

²⁸ Hiermee samenhangend worden mensen tegenwoordig veel meer dan vroeger geacht na te denken over wat ze doen, in plaats van alleen maar over hoe ze dat wat ze nu eenmaal doen, van uit hun achtergrond en plaats in de samenleving, zo goed mogelijk kunnen doen.

²⁹ Een van de 105 respondenten van BIOMOT vertelde bijvoorbeeld dat hij als kind gefascineerd was door het leven onder stenen, en dus steeds onder stenen keek. Zijn hele familie vond dit niet gewoon genoeg, en hij dankt het aan de bescherming door zijn enigszins buitenissige grootmoeder dat zijn passie overleefde. Tegenwoordig zou dat misschien makkelijker gaan.

bondenheid, en dus energie, weg³⁰. En wat nog erger is, als we dan nog een beetje energie over hebben, moeten we volgens de slogan (act locally), op kleine schaal iets gaan doen, een vlindertuintje of zo, iets leuks in een hoekje.

We hebben ook geleerd dat het goed is om een zo klein mogelijke 'ecologische voetafdruk' te hebben. We moeten ons als het ware zo klein mogelijk maken. Milieumensen zijn meestal bescheiden mensen, hard werkend in een hoekje. Precies zoals ik bijna 40 jaar heb gedaan in mijn hoekje van academieland. Ik ben zeker wel trots op de vele cursussen, onderzoeken en 35 promovendi die dat heeft opgeleverd, maar overall is dat kleine hoekje toch een slecht idee. Omdat de natuur een collectief goed is wordt het lot van de natuur in de collectieve besluitvorming bezegeld, en niet in al die kleine hoekjes.

De goede slogan is dus: Think locally, act globally. Of: Think any way you like, but act globally. Waarin globally natuurlijk allerlei schalen kan hebben, als het maar het maatschappelijk niveau is. Stelt u zich bijvoorbeeld een groepje mensen voor dat een vlindertuin heeft gemaakt in Nijmegen, en dat die mensen de energie hebben om iets extra te gaan doen. Wat zullen ze doen? Act locally betekent: naar de gemeente gaan om te vragen of er nog wat vierkante meters bij zouden kunnen. 'Maak het maatschappelijk' betekent: naar de gemeente gaan met een voorstel om Nijmegen te verklaren tot nationale vlinderstad, en als dat gelukt is maken we een European Association of Butterfly Cities! Dan gebeurt er iets maatschappelijks met hun verbondenheid en energie, iets dat veel effectiever is dan de som van alle afzonderlijke vlindertuintjes.

OOK IN TAAL

U zult misschien gemerkt hebben dat ik steeds spreek over natuur, en niet over 'biodiversiteit'. Dat doe ik omdat je van de natuur kunt houden en veel moeilijker van biodiversiteit, net zoals wij van onze concrete kinderen houden en niet meteen van onze abstracte kinderdiversiteit. Taal speelt een grote rol in wat wij kunnen uitdrukken, en wat wij niet kunnen uitdrukken versterft.

Preferenties, attitudes, ecosysteemdiensten, biodiversiteit, economische rationaliteit, decision support systems Zij vormen een samenhangend economisch taal domein. Een domein waarin het getal uiteindelijk beslissend is het scheppen van waarde, bijvoorbeeld de rationeel geachte beslissing. Aan de andere kant staan concepten als verbondenheid, betekenis, toewijdingswaardigheid, liefde voor de natuur, eudemonia,

³⁰ Analytisch filosofen maken onderscheid tussen spreken de dicto en spreken de re. In spreken de dicto zien we de dingen als klassen van verwisselbare onderdelen; in spreken de re zien we de dingen in hun eigen, onvervangbare zijn. Natuur de dicto is de natuur als biodiversiteit: aantallen soorten en wezens die onderling uitwisselbaar zijn als ze dezelfde functies vervullen. Natuur de re is die ene boom, dat ene landschap waar wij thuis zijn, dat ene idee waarvoor wij strijden, en dat niet uitwisselbaar is met iets dat dezelfde functies vervult. In de volgende paragraaf gaan Jan en Marie zich aan elkaar uitleggen als twee de dicto verzamelingen van functies. Verbondenheid richt zich echter op het onvervangbaar zijnde, en drukt zich primair de re uit.

Die vormen een samenhangend eudemonisch taaldomein. Een domein waarin niet het getal maar het verhaal uiteindelijk beslissend is in het scheppen van waarde, bijvoorbeeld een goedgevormd leven. Tussen die twee domeinen kun je bijna niet ver-talen. Je kunt de concepten van het ene domein niet uitdrukken in de woorden van het andere.

Stelt u zich nu het volgende voor. Hier is Jan en daar is Marie. Jan is erg verliefd op Marie, en, o wonder, Marie is ook erg verliefd op Jan, alleen hebben ze dat nog nooit aan elkaar laten merken. Maar nu wordt het spannend, ze gaan praten. Jan heeft echter het idee gekregen dat als je echt overtuigend wilt zijn, je echt goede argumenten moet hebben, dingen dus in het economisch taaldomein. Dus eerst nog wat verlegen maar allengs enthousiaster vertelt hij aan Marie hoe nuttig hij kan zijn, hoeveel functies hij kan vervullen: bij de afwas, bij het invullen van formulieren, bij klussen in de tuin, bij het organiseren van feestjes, enzovoorts. Vooral feestjes met een eigen playlist, die kan hij heel erg goed ... En Marie denkt, mede door die taal van Jan, dat ook Jan alleen dingen wil horen in het economisch taaldomein, en dus vertelt zij uitvoerig hoe nuttig zij kan zijn: bij het oplossen van computerproblemen, bij het uitzoeken van een mooie bank, en taarten bakken Vooral appeltaarten, die kan ze heel erg goed ... Na al die opsommingen zijn Jan en Marie totaal verveeld in elkaar, en gaan ze voorgoed uiteen. Ze hebben een tragische discussie gehad.

Deze tragische situatie doet zich ook voor met de natuur. Bijna iedereen houdt van de natuur. Maar als we elkaar daarover willen vertellen en aanspreken in het publieke domein, dat wil zeggen in debat, politiek en beleidsvorming, dan denkt bijna iedereen dat we horen te praten in termen van ecosysteemdiensten, leukheid en nut, gevat in getallen, liefst monetaire getallen. Dat is de economisering van alles, ook onze publieke taal die door de economie is gekoloniseerd. Het natuurlijke spreken van mensen, het spreken waarin verbondenheid kan worden uitgedrukt – bijvoorbeeld het spreken in de vorm van verhalen – dat spreken is alleen goed, denken we, buiten het publieke domein.

Er is in de postmoderne filosofie veel aandacht voor taal. Men zegt: de woorden maken de concepten die wij kunnen uitdrukken, de concepten maken wat onze praktijken kunnen zijn, de praktijken maken hoe wij kunnen leven, en hoe wij leven maakt de wereld. *It's language all the way down*. Maar het is ook waar, zegt mijn favoriete milieu-filosof Jim Cheney, dat de wereld de woorden maakt: *it's language all the way up*. En ergens in die taallijn van de wereld naar de woorden staan de mensen die echt wat willen voor de natuur, en daarover hun verhalen durven te vertellen, tegen de heersende econo-mentaal in, voor de herovering van het publieke domein voor taal van verbondenheid.

Wat in publieke taal wordt uitgedrukt wordt normaal. Het wordt de norm; het groeit. Wat niet in publieke taal wordt uitgedrukt versterft. Iedereen die geeft om de natuur moet daarom niet alleen leren om maatschappelijk te handelen, maar ook over de natuur weer leren durven praten in taal die er toe doet.

DANKWOORD

Ik sluit mijn rede af met een heel kort woord van dank. Aan de Radboud Universiteit die soms met veel gedoe, maar ook met menselijkheid ruimte bleef bieden aan wetenschap die meer waarden wil dienen dan hedonistische. Dank ook aan de faculteit en de vele collega's in het Institute for Science Innovation and Society en daarbuiten, ook zij die hebben meegewerkt in die mooie projecten zoals Freude am Fluss en BIOMOT; zij zijn de basis geweest voor alles wat ik heb kunnen doen. En dank heel speciaal aan Marieke, Carlos, Tim, Mia, Roos, Riyan en Luuk, omdat zij mij laten zien wat een goed leven is.

Ik heb gezegd.